

Відгук

офіційного опонента на дисертацію І. В. Власенко «Типи okazіоналізмів в жанрі фентезі (на матеріалі англійської, німецької, української та російської мов)» на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство (Одеса, 2018. – 258 с.)

Ознайомлення з дисертацією І. В. Власенко залишає стійке відчуття новизни, яка характеризує це цікаве й вагоме наукове дослідження. У ньому ми знаходимо не тільки першу у вітчизняному мовознавстві спробу комплексного аналізу okazіональної лексики жанру фентезі, цілком оригінальне зіставлення її творення й використання в англійській, німецькій, українській та російській літературі, дисертація містить у собі й нові науково вагомі здобутки методологічного характеру, пов'язані з виробленням принципів структурування словникової статті okazіональних лексичних одиниць. Та на цьому новизна праці не закінчується. Основне нове, на нашу думку, в дисертації полягає в тому, що вона містить відповіді на запитання про сучасні напрями мовної діяльності в англійській, німецькій, українській і російській мовах, спрямованої на позначення певних нових реалій, створених уявою письменників у фентезі. Тим самим дисертація є повернутою до висвітлення мовознавчого питання – встановлення феномену мови, який О. О. Потебня геніально позначив як поєднання мовної діяльності й результатів цієї діяльності. Це дозволяє стверджувати, що дисертація І. В. Власенко «Типи okazіоналізмів в жанрі фентезі (на матеріалі англійської, німецької, української та російської мов)» за своїм спрямуванням і застосованими підходами дуже виразно відповідає профілю спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство.

Не можу оминати й ще однієї особливості рецензованої праці, у якій теж проглядає наукова новизна – це спроба дати відповідь на питання про особливості нового літературного жанру, яким є жанр фентезі.

Усі зазначені аспекти, які свідчать про наукову новизну дисертації, належать до актуальних напрямів мовознавства. І. В. Власенко цілком має

підстави констатувати, що актуальність її дослідження «зумовлена, по-перше, динамічним розвитком жанру фентезі та зростаючим інтересом сучасних читачів до фентезійних творів, по-друге, активним авторським словотворенням в межах цього жанру та функціонуванням великої кількості okazіональної лексики у таких творах, що ускладнює їх розуміння, по-третє, необхідністю аналізу okazіональної лексики та розробки принципів її лексикографічної інтерпретації» (с.17). Однак до ознак актуальності, безумовно, слід додати й те, що вона спрямована на розкриття сучасної мовної діяльності й мовної свідомості носіїв англійської, німецької, української та російської мов.

У рамках поставленої мети, яка полягала в тому, щоб виявити типи okazіоналізмів в англійських, німецьких, українських та російських творах жанру фентезі, проаналізувати їхні семантичні, словотвірні, функціональні особливості, розглянувши й проблеми перекладу, а також розробити принципи лексикографування okazіональної лексики, І. В. Власенко успішно розв'язала цілу низку важливих наукових завдань. Зокрема, з'ясувала провідні риси жанру фентезі, описала його особливості та типи, досить детально із розглядом значної лінгвістичної літератури визначила зміст поняття *okazіоналізм*, дослідила його класифікації й на цій солідній науковій основі вибрала okazіоналізми в англійських, німецьких, українських, російських творах жанру фентезі та здійснила опис їхніх семантичних, словотвірних і функціональних властивостей. Цей детальний і однотипний опис okazіоналізмів в різних мовах став добрим підґрунтям для здійснення подальшого типологічного опису жанру фентезі в чотирьох мовах у досліджуваному аспекті. Методологічна досконалість побудови типологічного аналізу дозволила авторці дійти переконливих висновків щодо типових та специфічних закономірностей творення й функціонування okazіоналізмів в жанрі фентезі в досліджених мовах, зробити цікаві узагальнення стосовно проблем перекладу. Іншими словами, їй вдалося розкрити мовну картину світу авторів творів, що стали об'єктом опису, яка зараз активно впроваджується через жанр фентезі в мовну

свідомість носіїв англійської, німецької, української і російської мов. Окремо слід виділити наукову значущість запропонованих дослідницею принципів лексикографічної інтерпретації індивідуально-авторських новотворів, які були реалізовані в додатках.

Різноманітність успішно розв'язаних завдань, а також багатство проаналізованого матеріалу (авторка розглянула 1731 okazionalizm у чотирьох мовах) зумовили переконливість одержаних узагальнень, теоретичну й практичну значущість виконаного дослідження для різноманітних розділів мовознавства. Зокрема, І. В. Власенко вбачає теоретичне значення своєї праці в розвитку неології і формуванні okazionalnoy neografii. На нашу ж думку, теоретичне значення її дисертації значно ширше, воно дає нові імпульси для теорії мовної діяльності, когнітивної лінгвістики, опису словотвірного потенціалу мови. Так само не викликає сумнівів широка практична застосовність матеріалів дисертації як у лексикографії, так і в різноманітних мовознавчих курсах.

Про якість рецензованої праці промовисто говорить уже сама її структура. Дисертація, що має загальний обсяг 259 сторінок, складається не тільки з основної частини, що налічує 194 сторінки, її науково вагомим компонентом виступають цікаві додатки та таблиці, які унаочнюють результати проведеного аналізу і є своєрідною вступною частиною для подальших описів okazionalizmiv. Основна частина добре структурована, що дуже важливо для проведення типологічних зіставлень. Вона складається зі вступу, трьох розділів із висновками до них, загальних висновків.

У Вступі у компактній формі представлено всі обов'язкові для цього компонента дисертації рубрики: тут обґрунтовано тему дисертації, розкрито її актуальність, наукову новизну, визначено теоретичне і практичне значення одержаних результатів, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, подано інформацію про апробацію виконаної праці.

Перший розділ дисертації, який має назву "Теоретичні аспекти дослідження okazionalizmiv в жанрі фентезі", складається з трьох підрозділів.

У першому підрозділі «Жанр фентезі як об'єкт лінгвістичного дослідження» міститься короткий, але разом з тим змістовний опис історії появи жанру фентезі, характеристика побутування його в англійській, німецькій, українській і російській літературах, інформація про дослідників цього жанру. Говорячи про різноманіття напрямів усередині жанру, І. В. Власенко виправдано зосереджує основну увагу на виділенні рис фентезі, які відрізняють його від інших літературних жанрів. До них вона відносить «наявність вторинного світу», залучення певних казкових та міфологічних персонажів, ідеалізм, естетизм, переоцінка ролі добра і зла, циклічність творів (с. 24 та інші). Вказівка на вторинний або інший світ, який існує за своїми законами, відмінними від світу людей, на нашу думку, є провідною рисою фентезі, яка відрізняє цей жанр від традиційної художньої літератури і навіть від фольклорних текстів казок, легенд, бувальщин тощо. Хоча, звичайно, можна наводити немало прикладів літератури, де ще в XIX столітті через творчу уяву письменника постає «інша» реальність. Згадаймо хоча б «Мандри Гулівера» Джонатана Свіфта. З позицій когнітивної теорії модальності поява жанру фентезі відбиває один з послідовних етапів розвитку літературного процесу. Якщо, наприклад, перші прозові твори – це оповіді про події, безпосереднім учасником яких є письменник, це те, що бачив або чув оповідач, то далі оповідач за допомогою такого звичного засобу, як передмова, одержує здатність розповідати про те, учасником чого він не був – він передає з авторською фантазією певні документи, розповіді, спогади інших людей (пригадаймо, наприклад, Вальтера Скотта, Чарльза Діккенса). Цей прийом дозволяв письменнику усунути модальне протиріччя, яке полягало в тому, що він розповідав про те, чого він не бачив. Намагання подолати таке протиріччя іноді призводили до того, що письменнику простіше було віддати авторство іншій людині. Це ми спостерігаємо в уже згаданих «Мандрах Гулівера», у «Повістях Белкіна» О.С. Пушкіна, у «Вечорах на хуторі близ Диканьки» М.В. Гоголя. А далі ми стаємо свідками появи творів, у яких оповідач набуває ознак абстрактної всезнаючої особи, яка «розчиняється» у зображуваному, якій

відоме все, навіть думки персонажів (у російській літературі появу цього прийому проникнення у внутрішній світ персонажів пов'язують з іменем О.С. Пушкіна, в українській літературі, хоч і трохи пізніше, як свідчать наші спостереження над модальністю поетичної мови, широко застосовував Т.Г. Шевченко). Однак магістральною лінією зображення в художній літературі залишалося відтворення картин людської дійсності. У фентезі ми бачимо наступний крок, пов'язаний із відтворенням «іншого», нелюдського світу. Наведений екскурс переслідує мету не тільки підтвердити справедливості думок І. В. Власенко щодо природи жанру фентезі, але й показує одну з можливих ліній класифікації творів цього жанру – за характером побудови оповіді.

У другому підрозділі «Оказіоналізми як лінгвістичний феномен в галузі лексикології» досить детально представлено напрями лінгвістичної неології і зроблено вдалу спробу розкрити природу okazіonalіzmів, а також подати їхню класифікацію.

Особливо важливим для подальших типологічних зіставлень став третій підрозділ «Методика аналізу okazіonalіzmnх одиниць жанру фентезі», в якому визначено методологічні принципи розгляду okazіonalіzmів у жанрі фентезі та запропоновано комплексну методику їх аналізу. І. В. Власенко, виходячи зі спостережень, що структура okazіonalіzmів часто відрізняється від звичних способів побудови слів, досить успішно вирішила завдання виділити й класифікувати ненормативні засоби словотворення, використовувані саме для побудови okazіonalіzmnх одиниць. Авторка виділяє 10 типів okazіonalіzmnго словотворення. Звичайно, як нам здається, більшість із них було створено засобами англійської мови, та через переклад вони потрапили й до словотвірної системи української мови. Хотілося б одержати про це детальнішу інформацію.

Не меншу наукову вагу мають спостереження авторки дисертації над засобами експлікації значень новотворів, фіксованих у фентезі. Як свідчать її спостереження, провідна роль тут належить лексичним, текстовим і

позатекстовим актуалізаторам. До позатекстових актуалізаторів, І. В. Власенко називає їх затекстовими, віднесена інформація, яка базується на знанні реципієнтом мови оригіналу, історії та культури вторинного світу, створеного автором. У проведеному описі семантики okazіonalіzmів виявив свої нові можливості і такий традиційний метод, як компонентний аналіз.

Самостійну теоретичну значущість для перекладознавства має невеликий, але досить інформативний і цікавий фрагмент, пов'язаний з вивченням засобів перекладу новотворів жанру фентезі українською мовою.

Основою дисертації став досить великий, обсягом 112 сторінок, другий розділ «Авторські новотвори британського, німецького, українського та російського фентезі: семантика, структура та особливості перекладу». Він складається з двох добре структурованих підрозділів, присвячених відповідно апелювативній лексиці і різноманітним онімам, які одержують назву *okazіonіmi*. Зокрема, у першому підрозділі «Специфіка функціонування апелювативної okazіonalіzmaльної лексики в жанрі фентезі» спостерігаємо виділення чотирьох окремих структурних частин, де представлені результати аналізу okazіonalіzmів в англійській, німецькій, українській та російській мовах. Тут хочу наголосити на тому, що опис новотворів у фентезі в усіх мовах здійснено за однією методикою, що відповідає основній процедурній умові побудови типологічних досліджень. Наскрізним є й аналіз щодо присутності в складі okazіonalіzmів трьох семантичних шарів апелювативів на позначення «предметності», «якісності» та «дії», а також дрібніших груп із додатковим семантичним наповненням.

Поєднання чітких правил опису з детальністю аналізу й правильним вибором принципів семантичного й формального поділу новотворів дозволило авторці одержати переконливі й достовірні висновки. Цьому сприяло й послідовне здійснення кількісних підрахунків, які чітко показали основні тенденції вживання різних типів okazіonalіzmів у жанрі фентезі в досліджуваних мовах.

Не менш чіткими й переконливими є результати опису okazіонімів, відбиті в підрозділі «Okazіональні оніми (okazіоніми), їх функція та роль у текстах фентезі». Тут також в окремих структурних частинах здійснено комплексний аналіз англійських, німецьких, українських та російських okazіональних одиниць, розподілених на антропоніми, топоніми, зооніми, фітоніми, оніми на позначення заклять. Подані кількісні підрахунки, як і в попередньому підрозділі, стали важливим способом аналізу фактичного матеріалу. Зокрема, за його допомогою вдалося виділити провідні групи онімних новотворів, а в їхньому складі, своєю чергою, окреслити стрижньові семантичні ознаки, використовувані для називання. Наприклад, для антропонімів такими ознаками є позначення «характеру», «вмінь», «заняття», «зовнішності», «походження» та «зв'язку з природою», для топонімів базовими виступають такі семантичні домінанти: «характеристика якостей», «зв'язок з різними об'єктами», «абстрактні характеристики», «зв'язок з назвами тварин». Наведені щойно приклади показують не тільки глибину дисертації, але є й ілюстрацією вже висловленої вище думки про значущість цієї праці для багатьох галузей мовознавства, зокрема й для ономастики.

У третьому розділі «Англійська, німецька, українська та російська okazіональна неографія як специфічна галузь лексикографії» розкриваються теоретичні засади неографії, аналізуються сучасні словники англійської, німецької, української та російської мов з погляду опису okazіональної лексики, пропонується структура словникової статті для лексикографування типів okazіональних одиниць жанру фентезі. Цей розділ за логікою викладу мав би висвітлити практичну реалізацію виконаного дослідження. Однак він далеко вийшов за рамки цієї мети, його, без перебільшення, можна розглядати як солідну заявку авторки на подальше вивчення теорії і практики неології та неографії. Вже сам собою цей розділ, за умови його належного розширення й оформлення, міг би виступати як окрема кваліфікаційна дисертаційна праця.

Подана тут модель побудови словникової статті впливає з аналізу значної кількості лексикографічних праць і цілком відповідає завданням

адекватного опису okazіоналізму. Вона передбачає зазначення частиномовної приналежності слова, його граматичних характеристик, зону тлумачення, інформацію про час появи новотвору, про ім'я його автора та назву твору, в якому okazіональне слово функціонує, визначення способу творення okazіоналізму тощо. Про вдалість запропонованої моделі опису свідчить досконалість поданих у дисертації прикладів словникових статей для лексикографування okazіональних апелативів та онімів у чотирьох розглянутих мовах.

Висновки до дисертації досить добре узагальнюють зміст виконаного дослідження.

Зміст дисертації загалом і її окремих розділів не викликає будь-яких суттєвих зауважень. Лише в деяких випадках можна висловити окремі побажання, спрямовані на удосконалення рецензованої праці.

Як уже було зазначено вище, І. В. Власенко здійснила глибоке типологічне зіставлення словотворення okazіоналізмів в англійських, німецьких, українських та російських фентезі, застосувавши необхідне для цього однотипне словотвірне рубрикування досліджуваних новотворів. При цьому їй потрібно було подолати наявні розбіжності, що існують у національних традиціях, щодо поняттєвої й формальної термінологічної диференціації словотвірних типів. Наведення термінологічних співвідношень англійського, німецького, українського та російського словотвору, на нашу думку, було б корисним фрагментом у висвітленні засад типологічного зіставлення okazіоналізмів. Це зіставлення поглибило б і теоретичну базу, покладену в основу виділення словотвірних типів. Говорячи про продуктивні або узуальні моделі словотворення, І. В. Власенко обмежується лише зверненням до праць дослідників okazіональної лексики. Вона зазначає: «Сучасні дослідники okazіональної лексики такі, як О.А. Пуліна, Р.Ю. Намітокова, І.С. Улуханов, В.М. Беренкова тощо висувають теорію, згідно з якою в мові поруч з узуальними моделями (словоскладання, суфіксальний та префіксальний засоби, конверсія) існує певний набір

оказіональних, тобто ненормативних засобів словотворення, використовуваних для творення okazіональних одиниць» (с. 38). Залучення фундаментальних праць зі словотвору досліджуваних мов змінив би список продуктивних засобів словотворення, зробив би його детальнішим і різноманітнішим. Наприклад, дав би підстави для виділення не тільки суфіксальних і префіксальних засобів, а й префіксально-суфіксальних, не тільки словоскладання, а й основоскладання, аббревіації, телескопії, зумовив би розгляд не тільки афіксів, але й афіксоїдів тощо.

Детальнішим, як нам здається, міг би бути й опис творів жанру фентезі в англійській, німецькій, українській та російській літературах. Висловлюючи це побажання, ми разом з тим розуміємо, що воно, як і попереднє, прямо не стосується теми дисертації, а тому розширенню інформаційного фону «заважали» обмеження щодо обсягу кваліфікаційної праці. Наводжу ці пропозиції, виходячи зі сподівання, що І. В. Власенко вдасться опублікувати своє цікаве й наукове значуще дослідження, яке, крім глибини змісту, вирізняє й добра, стилістично досконала форма викладу. Єдине, на що хотів би звернути увагу авторки, це на необхідність чіткішого дотримання норм чинного правопису щодо чергування прийменників *в* й *у*, мабуть, слід переглянути працю й на предмет усунення поодиноких описок. Наприклад, в авторефераті читаємо: «До мовних особливостей належать створення оригінальних мов, а також використання вигаданих індивідуально-авторських імен, назв та реалій, що мають назву okazіоналізми» (с. 6). Тут через випадкове використання сполучника *та* відбувається спотворення думки, адже реалії навряд чи можна назвати okazіоналізмами. Помилковим є використання слова *обумовлений* замість *зумовлений* у такому контексті: «...цей комплекс містить певну семантику, обумовлену фонетичними значеннями звуків» (с. 35). Наведені недогляди є поодинокими і жодним чином не погіршують естетичного враження від тексту дисертації.

Завершуючи розгляд дисертації І. В. Власенко «Типи okazіоналізмів в жанрі фентезі (на матеріалі англійської, німецької, української та російської

мов)», ще раз хочу підкреслити актуальність її теми, новизну опису, теоретичну й практичну значущість, достовірність одержаних узагальнень. Усе це дає підстави для висновку, що зазначене дослідження відповідає всім вимогам ДАК України до кваліфікаційних праць на здобуття наукового ступеня кандидата наук. І. В. Власенко, безумовно, заслуговує присвоєння їй наукового ступеня кандидата наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство.

Автореферат і публікації І. В. Власенко повно й адекватно відбивають зміст її дисертації.

Головний науковий співробітник Інституту
мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України
доктор філологічних наук, професор

В. М. Бріцин

